

Людмила Федорюк,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
та національної безпеки Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права

ВПЛИВ ПРАВОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ НА ІНСТИТУТ ДОБРОСОВІСНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану істотно трансформували не лише економічні умови здійснення господарської діяльності, а й психологічні засади поведінки учасників господарських правовідносин. У цих умовах інститут добросовісності набуває особливої ролі, адже він функціонує не лише як юридичний стандарт поведінки, а й як відображення внутрішніх психологічних установок суб'єктів господарювання, сформованих під впливом воєнної реальності.

Трансформація інституту добросовісності в період воєнного стану неможлива без урахування правової психології учасників ринку. Оскільки війна кардинально змінює емоційно-ціннісну оцінку правових норм, господарська поведінка стає похідною від суб'єктивного ставлення до кризи.

Правова психологія як складова загальної теорії права дозволяє глибше осмислити мотивацію поведінки сторін у господарських правовідносинах. Під час воєнного стану психологічний стан суб'єктів господарювання визначається підвищеним рівнем тривожності, невизначеності, страху втрати майна, бізнесу чи джерел існування. Ці фактори безпосередньо впливають на сприйняття правових обов'язків, виконання договірних зобов'язань і розуміння меж допустимої поведінки. Добросовісність у такому контексті перестає бути формальною категорією і стає індикатором адаптації права до екстремальних соціально-психологічних умов.

Статистика підтверджує, що в перший рік війни переважала «психологія виживання» (масові невиконання), яка згодом змінилася на «психологію адаптивного прагматизму». Сьогодні добросовісність сприймається не як моральний ідеал, а як умова збереження репутації для майбутнього доступу до кредитів та інвестицій.

У міру розвитку нових інформаційних технологій у правосудді виникнуть неминучі питання про їхній вплив на судочинство, у тому числі щодо прояву при їх використанні. Концепція Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) на 2022–2024 роки передбачає створення умов для активізації впровадження інформаційних технологій у діяльність судів [1, с. 392].

Воєнний стан загострює конфлікт між економічним самозбереженням суб'єкта господарювання та необхідністю дотримання принципів справедливості, розумності й добросовісності. З позицій правової психології, ухилення від виконання зобов'язань, односторонній перегляд умов договорів

або зловживання правами часто мотивуються не стільки прагненням отримати неправомірну вигоду, скільки прагненням мінімізувати ризики в умовах нестабільності. Водночас саме інститут добросовісності покликаний відмежувати об'єктивно виправдану поведінку від психологічно зумовленого, але юридично неприйняттого зловживання.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває судове тлумачення добросовісності. Суд, оцінюючи поведінку сторін господарського спору, фактично здійснює психологічну реконструкцію їхніх мотивів, враховуючи реальні умови ведення бізнесу, ступінь впливу воєнних обставин та очікування розумного учасника обороту. Такий підхід свідчить про інтеграцію правової психології в механізм реалізації інституту добросовісності, коли формальна відповідність нормі доповнюється аналізом внутрішньої установки суб'єкта.

К.О. Кузьменко зазначає, що всі можливі види зловживань процесуальними правами передбачити у законодавстві не можна, зокрема з цієї причини судова практика демонструє неоднозначне ставлення до категорії «зловживання процесуальним правом». Категорія добросовісності традиційно використовується законодавцем для опису меж правомірної поведінки та, таким чином, визначення меж можливої реалізації цивільних процесуальних прав. По-третє, надання категорії добросовісності характеру юридичного обов'язку слід розглядати у контексті елементів нормативної та теоретичної конструкції зловживання процесуальними правами та механізму протидії їм [2, с. 191].

У господарських правовідносинах воєнного часу добросовісність також виконує стабілізаційну функцію. Вона сприяє збереженню довіри між контрагентами, що має критичне значення для функціонування економіки в умовах війни. Правова психологія пояснює цю роль добросовісності через потребу в передбачуваності та взаємній підтримці як базових психологічних механізмах виживання соціальних і економічних систем у кризових умовах.

Вплив цифровізації на принцип процесуальної добросовісності через цілком зрозумілі причини не повною мірою досліджено. При цьому, як зазначає Д.В. Тимошенко, єдність поглядів у частині трактування як самого визначення поняття добросовісності, так і відповідного принципу серед учених відсутня. Хоча і наголошується, що в сучасному приватному праві добросовісність є однією з найголовніших засад [3, с. 123].

Вплив правової психології виражається у зростанні цінності ділової репутації. В умовах правової невизначеності суб'єкти господарювання більше покладаються на психологічну впевненість у партнері. Добросовісна поведінка під час кризи стає головним капіталом, який забезпечує життєздатність бізнесу після перемоги.

Ще до відомих подій, пов'язаних воєнним станом, які стали додатковим каталізатором у використанні електронних технологій, існувало усвідомлення необхідності цифровізації судової системи. Навіть елементи електронного правосуддя, що були в системі господарських судів, в умовах пандемії продемонстрували, на думку деяких учених, правову невизначеність і неготовність правової системи України до кардинальних цифрових змін [5, с. 284].

Сучасний етап розвитку правосуддя характеризується формуванням стійких передумов для трансформації процесуальної поведінки під впливом цифровізації. Це актуалізує потребу в переосмисленні принципу добросовісності, який у координатах цифрового судочинства набуває нових змістовних характеристик та потребує поглибленого теоретичного вивчення.

З огляду на неможливість повної систематизації всіх проявів процесуальних зловживань, важливо зосередитись на прогностичному аналізі: як саме цифровізація правосуддя коригує поведінкові установки сторін. Дослідження стимулів до недобросовісних дій у цифровому середовищі є ключовим для розуміння еволюції принципу процесуальної добросовісності.

Таким чином, вплив правової психології на інститут добросовісності в господарських правовідносинах під час воєнного стану проявляється у зміні мотиваційної основи поведінки суб'єктів, у переосмисленні критеріїв допустимості відступу від договірних зобов'язань та в посиленні ролі судового розсуду. Добросовісність у цей період виступає не лише правовим принципом, а й психологічним мостом між формальною нормою та реальними умовами господарювання, забезпечуючи гнучкість і гуманізацію правового регулювання в умовах воєнної дійсності.

Список використаних джерел

1. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с. URL: <https://dSPACE.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4844/1/InformPravoUKR.pdf> (дата звернення 03.03.2026)

2. Кузьменко К.О. Добросовісність як концептуальна основа правомірної реалізації цивільних процесуальних прав і обов'язків. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право. 2023. Випуск 75. Частина 1. С. 187–192. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/32.pdf> (дата звернення 03.03.2026)

3. Тимошенко Д.В. Категорія добросовісності у системі приватно-правового регулювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. С. 121–126. URL: https://lsey.org.ua/9_2023/28.pdf (дата звернення 03.03.2026)

4. Шпомер А.І., Шевченко В.С. Правове регулювання господарського судочинства в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 282–287. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299949> (дата звернення 03.03.2026)